

DR. KECZER GABRIELLA*

A kutatás-fejlesztés regionális különbségei Magyarországon

Bevezetés

A tudásalapú gazdaságban a kutatás-fejlesztés az országok és azokon belül az egyes régiók fejlődésének, versenyképességének egyik legfontosabb motorja. A statisztikai adatokból azonban kiderül, hogy Magyarországon a K + F tevékenységet; a kutatói létszámot, a K + F ráfordításokat és a tudományos outputot is tartós Budapest-központúság jellemzi. A fővárosin kívüli régiókban pedig csak az egyetemmel rendelkező megyékben van számottevő tudományos tevékenység.

Az ország tudományos „vízfejűségének” több káros következménye is van; melyek nemzeti és regionális szinten is visszafogják a fejlődést. A vidéki egyetemi városok tudományos potenciálja nem éri el azt a kritikus tömeget, amelyre tudásalapú regionális gazdasági fejlődés lenne építhető, (az) egyetlen centrum pedig nem képes produkálni azt a tudományos outputot, amely a nemzetgazdaság innovációra, hozzáadott értékre épülő szerkezetváltását biztosítaná. A kutatói kapacitással alig-alig rendelkező térségeknek esélyük sincs innovatív cégek megtelepítésére; így ezekben a perifériális szerepkörbe kényszerülő területeken a növekedés és az életszínvonal is tartósan alacsony marad.

A kutatásfejlesztés területi feltételrendszere Magyarországon

Az Európai Unió hazánkra vonatkozó országjelentése megállapítja, hogy Magyarország centralizált jellege az innovációs politika terén is megmutatkozik. Igaz – főleg külső, uniós nyomásra – az innovációs politika alsóbb szintjei fokozatosan egyre nagyobb szerepet kapnak, Budapest, a központi kormányzat és ügynökségei kulcsszerepe a mai napig megkérdőjelezhetetlen.

Ami a helyi szintet illeti, a kisebb, vidéki önkormányzatok legnagyobb problémája, hogy ellátási kötelezettségeik jelentősek (oktatás, egészségügy, közszolgáltatások, infrastruktúra-fenntartás stb.), ugyanakkor a pénzeszközök allokálása nagyrészt a központi költségvetésen keresztül történik ahelyett, hogy az önkormányzatok saját bevételeikből működnenek. A központi finanszírozást pedig rövidtávú fiskális szempontok befolyásolják, ez pedig számos helyi önkormányzatot igen nehéz pénzügyi helyzetbe sodor. Ilyen körülmények között, néhány nagyobb település kivételével, teljességgel elképzelhetetlen a helyi K + F tevékenység finanszírozása. A helyi önkormányzatoknak csak közvetve van lehetőségük befolyásolni ezt a területet, például ipari parkok működtetésével, kedvezmények biztosításával a megtelepülő innovatív vállalkozásoknak.

A megyei szintről elmondható, hogy az innovációs politikában a megyéknek nincs jelentős szerepük, mert bár a megyei fejlesztési programokat, melyeknek vannak K + F vonatkozásaik, a megyei fejlesztési tanácsok hagyják jóvá, de ezek a Gazdasági Versenyképességi Operatív Program és a Kutatási és Technológiai Innovációs Alap (KTIA) prioritásait követik, és azokból történik a finanszírozásuk is.

Ami a regionális szintet illeti, regionális innovációs testületek nem léteznek Magyarországon. Ennek oka elsősorban az intézményi K + F tevékenység központosított irányítási

* Adjunktus – Szegedi Tudományegyetem Mémőki Kar.

rendszerében keresendő. Ennek ellenére a regionális innovációs stratégiákat, az általános régiófejlesztési stratégiák keretében, mind a 7 régió megalkotta. Emellett a központi Baross Gábor Program is ösztönözni hivatott a regionális innovációs hálózatokat. Bár a különböző regionális fejlesztési tervek prioritásként jelölik meg az innováció fejlesztését, ezek általában központi és EU-s programokhoz kapcsolódnak és ilyen pénzügyi alapokra építenek, vagyis független regionális, helyi innovációs fejlesztési tervek nem léteznek. Jóllehet a KTIA 25%-a regionális programokat finanszíroz, ám ezekről a döntést a Kutatási és Technológiai Innovációs Tanács hozza, nem pedig regionális testületek (EU, 2007).

A kutatói létszám területi aránytalanságai

Magyarországon a közép-magyarországi régióban (*NUTS 2 szint*) koncentrálódik a K + F létszámnak (*teljes munkaidőre átszámított létszám*) több mint a fele, vagyis a többi 6 régióban összesen nem dolgozik annyi kutató, mint a fővárosban (*1. táblázat*).

1. táblázat. A kutatói létszám megoszlása Magyarország 7 régiója között 2007-ben

	K + F létszám (fő)	K + F létszám (arány)
Közép-Dunántúl	1 429	6%
Nyugat-Dunántúl	1 268	5%
Dél-Dunántúl	1 628	6%
Észak-Alföld	2 018	8%
Dél-Alföld	2 203	8%
Közép-Magyarország	16 273	63%
Észak-Magyarország	1 152	4%

Forrás: KSH (2007)

Sajnálatos, hogy a kutatói létszám különbsége a főváros és a vidék között az elmúlt 7 évben egyáltalán nem csökkent, sőt, a korábbi évekhez képest 2005-ben tovább nőtt, majd a különbség állandósult (*2. táblázat*).

2. táblázat. A kutatói létszám alakulása Magyarország 7 régiójában 2000–2007.

	Közép-D.túl	Dél-D.túl	Észak-Alf.	Dél-Alf.	Közép-Mo.	Nyugat-D.túl	Észak-Mo.
2000	1 463	1 067	1 991	2 170	15 131	948	764
2001	1 304	1 053	1 777	2 129	14 680	1 159	840
2002	1 294	965	1 973	2 156	15 136	1 084	1 095
2003	1 139	1 064	1 909	2 099	15 124	1 020	956
2004	1 206	1 244	1 763	1 910	14 741	895	1 067
2005	1 158	1 342	1 946	2 126	14 740	966	961
2006	1 429	1 628	2 018	2 203	16 273	1 268	1 152
2007	1 417	1 066	2 417	2 401	16 252	1 246	1 155

Forrás: KSH (2007)

A megyék adatait megvizsgálva az is egyértelműen látszik, hogy a fővároson kívüli tudományos tevékenység leginkább a nagyobb állami egyetemekkel, akadémiai kutatóintézetekkel rendelkező megyékben (lásd kiemelés) folyik. (Itt bemutatásra nem kerülő statisztikai adatok is igazolják, hogy a vállalkozások K + F tevékenysége Magyarországon nem jelentős.) (*3. táblázat*)

3. táblázat. Kutatóhelyek száma a 7 régió megyéiben 2007-ben

<i>Közép-Magyarország</i>	
Budapest	1119
Pest	175
<i>Közép-Dunántúl</i>	
Veszprém	84
Fejér	75
Komárom-Esztergom	27
<i>Nyugat-Dunántúl</i>	
Győr-Moson-Sopron	122
Vas	61
Zala	33
<i>Dél-Dunántúl</i>	
Baranya	180
Tolna	14
Somogy	52
<i>Észak-Magyarország</i>	
Borsod-Abaúj-Zemplén	102
Heves	60
Nógrád	11
<i>Észak-Alföld</i>	
Hajdú-Bihar	224
Szabolcs-Szatmár-Bereg	76
Jász-Nagykun-Szolnok	35
<i>Dél-Alföld</i>	
Csongrád	207
Bács-Kiskun	72
Békés	31

Forrás: KSH (2007) alapján saját számítás és szerkesztés

A K + F ráfordítások eltérő nagyságrendje

A K+F ráfordítások a kutatói létszámhoz hasonló területi aránytalanságokat mutatnak úgy Magyarországon. A Budapest körüli régióba kerül az ország összes kutatás-fejlesztési ráfordításainak 70%-a, míg a többi 6 régió a maradék 30%-on osztozik. (4. táblázat).

4. táblázat. K + F ráfordítások Magyarország 7 régiójában 2007-ben

	K + F ráfordítások (1000 Ft)	K + F ráfordítások%
Közép-Dunántúl	11 336 808	5%
Nyugat-Dunántúl	9 431 258	4%
Dél-Dunántúl	6 926 078	3%
Észak-Alföld	18 113 418	8%
Dél-Alföld	16 941 277	7%
Közép-Magyarország	163 076 197	70%
Észak-Magyarország	7 362 934	3%

Forrás: KSH (2007)

Sajnálatos módon az összes K + F ráfordítás megoszlásának aránytalansága a főváros és a vidék között az elmúlt években nem csökkent, sőt, a budapesti ráfordítások 2000–2002, valamint 2004–2006 között bekövetkezett növekedése miatt az olló egyre szélesebbre nyílt (5. táblázat).

5. táblázat. A K + F ráfordítások alakulása Magyarország 7 régiójában 2000–2007.

	Közép-D.túl	Dél-D.túl	Észak-Alf.	Dél-Alf.	Közép-Mo.	Nyugat-D.túl	Észak-Mo.
2000	5 223 863	3 892 687	8 035 683	7 844 468	69 166 434	2 915 992	2 428 885
2001	7 914 511	4 630 235	9 109 756	9 195 809	88 262 705	7 006 992	2 836 299
2002	10 398 436	5 848 959	11 181 656	11 941 673	111 346 304	5 676 675	3 897 451
2003	9 775 062	5 220 114	13 073 449	13 047 556	115 130 505	6 261 023	4 121 068
2004	10 820 468	5 773 000	14 760 749	11 895 667	116 692 151	8 224 735	4 729 254
2005	9 673 362	6 458 542	17 913 272	14 658 234	138 789 817	6 736 572	5 890 267
2006	11 336 808	6 926 078	18 113 418	16 941 277	163 076 197	9 431 258	7 362 934
2007	12 916 380	6 072 343	20 446 096	18 983 122	158 761 218	14 818 976	8 372 796

Forrás: KSH (2007)

Az aránytalanságok fennmaradásának oka, hogy a K + F ráfordítások finanszírozásának meghatározó része a központi költségvetésből származik, így a kormányzati-költségvetési politika fenntartja a jelentős fővárosi koncentrációt. E források jelentős részét az állami egyetemek használják fel, így a régiókon belüli koncentráció is fennmarad (Lengyel 2003).

A K + F tevékenység ráfordításait népességarányosan tekintve Közép-Magyarország helyzete kimagasló, az egy lakosra jutó ráfordítás az országos átlag 2,4-szerese, míg a többi régióban annak fele körüli, vagy jóval az alatti. A központi régió előnye e területen lényegesen nagyobb, mint ahogyan az a felsőoktatásban betöltött szerepe, illetve a gazdasága teljesítőképessége alapján várható. Előnye az országos átlaghoz képest mind a nappali tagozatos főiskolai és egyetemi hallgatóinak számát, mind a GDP-t népességarányosan tekintve 1,6–1,7-szeres (KSH, 2008).

A tudományos output egyenlőtlenségei

Tény, hogy Magyarországon a tudományos output (az eredményesen befejezett kutatási témák, kísérleti fejlesztési feladatok) is jelentős koncentrációt mutat, azonban a teljesítmény aránytalansága a főváros és a vidék között jóval kisebb, mint a kutatói létszám és a K + F ráfordítás esetében (6. táblázat).

6. táblázat. Az eredményesen befejezett kutatási témák, kísérleti fejlesztési feladatok Magyarország 7 régiójában 2007-ben

	Eredményesen befejezett kutatási témák, kísérleti fejlesztési feladatok száma (db)	Eredményesen befejezett kutatási témák, kísérleti fejlesztési feladatok aránya
Közép-Dunántúl	484	6%
Nyugat-Dunántúl	815	10%
Dél-Dunántúl	260	3%
Észak-Alföld	645	8%
Dél-Alföld	750	9%
Közép-Magyarország	4647	54%
Észak-Magyarország	934	11%

Forrás: KSH (2007) alapján saját számítás

Mindez azt mutatja, hogy a ráfordítások és a kutatói állomány hatékonysága a budapesti kutatóhelyeken alacsonyabb, mint a vidéki tudományos centrumokban. Budapesten az összes ráfordítás 70%-ával a tudományos eredményeknek csak alig több mint felét produkálják, míg például a Dél-Alföldön a ráfordítási hányad háromszorosának, a Nyugat-Dunántúlon két és félszeresének megfelelő az output. Ez a körülmény is feltétlenül a vidéki kutatási potenciál növelését indokolná.

Következtetések, javaslatok

A rendszerváltás óta eltelt években nem következett be a térségek között a közeledés, nem ismerhető fel a kiegyenlítés, éppen ellenkezőleg, új típusú egyenlőtlenségek alakultak ki. Az új tudás és ismeret határozott koncentrációja a fővárosban és kisebb mértékben a regionális központokban történt meg, az csak lassan, mérsékelt ütemben, mondhatni lopakodva, számos esetben véletlenszerűen szivárog le a településhálózat alsóbb szintjeibe (Rechnitzer, Smahó, 2005).

A K + F tevékenység regionális aránytalanságai azért veszélyesek, mert egy régió versenyképességének tartós növekedését elsősorban a régióbeli eredményes K + F tevékenység segítheti elő (Lengyel 2003). A vidéki tudományos és felsőoktatási centrumokban a rendelkezésre álló kapacitások gyorsabb területi fejlődést tesznek lehetővé, s egyben a lokális és regionális gazdaság átrendeződéséhez kedvezőbb feltételeket kínálhatnak (Hardi, Rechnitzer, 2003). Az egyetemi és akadémiai kutatóhelyekkel nem rendelkező megyékben (azaz a megyék többségében) azonban esély sincsen arra, hogy innovatív cégek letelepedjenek, mert sem a személyi feltételek, sem az innovációs intézmények nincsenek meg ehhez. „Nemzetközi tapasztalatok alapján egyértelmű, hogy az elmaradott régiókban nem várható a kibocsátás dinamikus bővülése a technológia transzfer hiánya miatt. Így ott a gazdasági növekedés is lassú marad. Nem tudnak átlépni a tényező-vezérelt szakaszból a beruházás-vezéreltbe, a neofordista régióból a tudásalkalmazóba. Így a jövedelmek és az életszínvonal is alacsony marad.” (Lengyel 2003).

Nemzeti szinten pedig azért probléma a kutatási kapacitás koncentrációja, mert a vidéki tudományos centrumok potenciálja még nem éri el azt a kritikus tömeget, amire a tudásalapú gazdaság építhető, a Budapest-központú tudásalapú gazdaság pedig már nem lendíthet jelentősen az ország teljesítményén (Gál 2005).

A K + F tekintetében jelentős decentralizációra van szükség. Mint ahogyan a kormányzati stratégia is megfogalmazza: A régiók fejlesztési stratégiájának egyik meghatározó eleme az innovációs stratégia legyen. A fejlesztési pólusok innovációs kapacitásainak erősítésével csökkenjenek a nemzeti innovációs rendszer területi egyenlőtlenségei. Jöjjenek létre olyan térségi integrált szakmai központok, technológia-transzfer központok és innovációs centrumok, amelyek a régió szellemi, K + F + I bázisai lesznek (MEH, 2007).

Ezzel párhuzamosan a felsőoktatás regionális szerkezetének úgy kell átalakulnia, hogy a vidéki egyetemi központok mérete és súlya növekedjék, közelítsen az európai átlagértékhez, elérje azt a kritikus tömeget a kutatási potenciál tekintetében, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy a tudásalapú gazdaságfejlesztés bázisai legyenek.

IRODALOMJEGYZÉK

- Gál Zoltán (2005): Az egyetemek szerepe a regionális innovációs hálózatokban. In: Tudásmentésment és tudásalapú gazdaságfejlesztés. JATEPress, Szeged.
- Hardi Tamás, Rechnitzer János (szerk.) (2003): A Széchenyi István Egyetem hatása a régió fejlődésére. Széchenyi István Egyetem Tudományos Füzetek, V. kötet. Győr.
- Horváth Gyula (2003): Egyetem és regionális átalakulás. In: Város és egyeteme. PTE, Pécs.
- Lengyel Imre (2003): Verseny és területi fejlődés. JATEPress, Szeged.
- Rechnitzer János, Smahó Melinda (2005): A humán erőforrások sajátosságai az átmenetben, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest.
- EU (2007): INNO-Policy TrendChart - Policy Trends and Appraisal Report, Hungary. www.eu.org
- KSH (2000–2007): Kutatás-fejlesztés Magyarországon – éves jelentések. www.ksh.hu
- KSH (2008): A gazdasági fejlődés regionális különbségei Magyarországon 2007-ben. www.ksh.hu
- MEH (2007): A Kormány középtávú (2007–2013) tudomány-, technológia és innováció-politikai stratégiája. www.meh.hu